

KATONA ALEXANDRA

Ruff Orsolya: Volt egy ház

Manó Könyvek, 2021

KATONA ALEXANDRA (1997) Szeged

A +-18 sorozatban folytatjuk azon vállalásunkat, amely szerint kritikákat is közlünk frissen megjelent könyvekről. Ruff Orsolya Volt egy ház című regénye különleges színfoltja az idei évnek, nem véletlen, hogy felkerült az Év Gyerekkönyve Díj 2022-es listájára. Katona Alexandra a regény elemzése során izgalmas összehasonlító munkát végez, ráadásul az is kiderül, hogy nem érdemes az ifjúsági irodalmat félválról venni. (Szekeres Nikoletta)

Ruff Orsolya első ifjúsági regénye, a *Volt egy ház* a tizenkét éves Emma gyászának és a holokausztnak mint transzgenerációs traumának az elmesélhetőségét és feldolgozhatóságát teszi próbára, még hozzá nem eredménytelenül: a szerző olyan szövegvilágot teremt, amely a gyermeki látásmód varázslatosságával és jó értelemben vett naivításával közelít ezekhez a traumákhoz, ezáltal érthetővé és hátrahagyhatóvá téve azokat.

A történet (szimbolikus) tere a régi ház, ahová Emma édesanyja halála után a kislány családja, édesapja, két kistestvére és a nagymama költözik. Az épület a kislány számára a fő támaszt jelentő, a gyermeki szemléletét idős korára is megőrző nagymama és az édesanyja gyerekkorának helyszíne is volt egyben, így a beteg anya emlékével átítatott lakásból való elköltözés és a régi otthon felújítása egyben újrakezdés és visszatérés is a család múltjához. Amikor Emma elhatározza, hogy kinyomozza a házban rejtőző titkokat, a számára fontos anyakarakterek történeteinek nyomába ered: „ez a ház a titok, amit neki, Emmának mindenképp meg kell fejtenie, mert valahol a szíve mélyén érzi, hogy köze lehet anyához és azokhoz, akik valaha ebben a házban éltek.”

A család tagjain kívül csak néhány alak van a ház körül. Az egyik az időről időre megjelenő Babi néni, a gonoszmostoha-szerű nagynéni, aki mindent megtesz, hogy a család eladja a házat, és ha rábeszéléssel nem, hát zsarolással, megvesztegetéssel próbálja elérni a célját. Babi néni karaktere egyszerre gonosz, komikus és parodisztikus. Ő a házat átítató gyermeki kíváncsiság, varázslatosság és kedvesség ellenpólusa, az unalmas, pénz- és sikerorientált, lelketlenül tűnő felnőtt, aki az apát felnőtt – például anyagi – érvekkel akarja meggyőz-

ni a család számára elsősorban érzelmi értékkel bíró ház értéktelenségéről. A másik, Emma számára felettébb gyanús karakter Vince bácsi, a kertész. A kislány az első pillanattól kezdve érzi, hogy valami furcsa rejtélyesség lengi körül a félszemű, idős férfit, akit ő magában csak Kalóznak becéz, gyanúja pedig cseppet sem alaptalan. A látszólag kétbalkezes mindenek és az Emmáék kertjében olykor felbukkanó Félix teszi teljessé a családi kört.

A ház metaforikája szinte teljesen megegyezik a *Volt egy ház* legfontosabb szövegelőzményének, Frances Hodgson Burnett *A titkos kert* című, eredeti nyelven 1911-ben megjelent klasszikusának kert-képével. A Ruff- és Burnett-szöveg térkezelésének is lehetséges egyfajta pszichológiai, mélylélektani olvasata: mindkettő alapkonfliktusa az édesanya elvesztése. Burnett szövegében a kert az anya, és az ő halála miatt érzett gyász megtestesítője, így a fallal körülvett, elzárt kert (újra)felfedezése, megkeresése, majd a kertbe való belépés a feldolgozási folyamat metaforaként jelenítődik meg, amely az apának a kertbe való visszatérésével válik teljessé. Ruff Orsolya regényében az édesanya emlékét – annak szépségével és fájdalmával – megtettesítő szimbolikus helyszínné a ház és az azt körülvevő kert válik. A ház világossága, bejárhatósága, titkainak megfejthetősége a feldolgozási folyamat végigjárhatóságát testesíti meg: „Emma mintha egy akváriumban téblábolt volna, szótlanul követte Nanát és apát, akik a régi lakásban dobozokba pakolták az életüket, majd átszállították az egészet a réges-régi házba. Amint átlépett a küszöbön, az idő visszazökkent a helyére. Újra képes volt levegőt venni, nevetni, és néha még arra is, hogy anyáról beszéljen.”

Miközben tematikusan a két szöveget a gyászfeldolgozás köti össze, Ruff nagyszerű érzékkel találta meg *A titkos kert* narratívájában egy másfajta trauma elbeszélhetőségének lehetőségét. Az ódon házban éjszaka felhangzó fiúsírás és az azt felkutató kislány története Burnett szövegének tipikus eleme. Az eldugott szobába önszántából bezárkózó, depressziós tízéves történetéből azonban Ruff Orsolya a házban bújtatott zsidó kisfiú történetét látta és írta meg. A második világháború idején még gyermek nagymama naplója, a bezárt kisfiú írásai és a neki szóló levelek és egyéb (kor)dokumentumok tipológiailag is külön részt képeznek a szövegben. Ez a párhuzamos olvasat lehetővé teszi, hogy az olvasó a szemelvényekből maga rakja össze a házban lappangó titok történetét.

Ruff Orsolya egyébként már fordítói munkái során is több szalon kötődött a Burnett-regényhez, annak két átiratát ültette át magyar nyelvre: 2018-ban Holly Weeb *Visszatérés a titkos kertbe* című regényét, 2021-ben pedig Lucy Strange *A kastély szelleme* című gótikus szellemtörténetét fordította le, mindkettőt a Ruff saját regényét is gondozó Manó Könyvek kérésére. (Egyébként maga *A titkos kert* is megjelent a Manó Könyveknél 2019-ben, stílusosan Holly Weeb átiratával egyenborítóban.)

A traumák megszelídítésének eszköze a nyomozás. Emmának nincs hozzáférése ahhoz, mit kellene kezdenie a gyásszal, az ismeretlen és rémítő érzést pedig a gyermeki fantázia oldja fel: Emma a házat szépnek, varázslatosnak és érdekesnek, nem pedig az idő és a háború által hátrahagyott romhalmaznak látja. Nyomozásának kezdetben nincsen célja, a keresés a házban megbúvó titkok mibenlétére irányul: „Ő maga sem tudta, hogy mit keres, de érezte, hogy a ház ezernyi titkot rejt, neki csak meg kell fejtenie őket.” Ahogy végül sikerül megfejteni a láda titkát, kiteljesedik a nyomozás mint önterápia, mint a gyászból való kimozdulás, a feldolgozás útjára lépés narratívája: a kis doboz ugyanis a család nőtagjainak legféltettebb kincseit rejt. Ebben az olvasatban kiemelten fontos az, hogy a kislány nem egyedül járja végig ezt az folyamatot: Emma – vélhetően *A titkos kert* Collin-karakterének átfogalmazásából megalkotott – Félix segítségével fejti meg a titkosírást. Ehhez a kódot Vince bácsitól kapják meg, tehát az öreg kertész maga avatja be Emmát saját történetébe, amelynek egyetlen, ma is számon kérhető tanúja az ódon ház.

A kötet számos más elemében is kötődik Burnett szövegéhez. A két szöveg kreatív és finom összejátszására jó példa Basil és Vince bácsi karakterének hasonlósága. A Burnett-szövegben a termé-

szettel és az állatokkal egy nyelvet beszélő kiskertész Ruff regényében a baziliszkuszmögött síró zsidó kisfiúvá válik, aki később Vince bácsiként szintén a kertet ápolni tér vissza a házhoz. Ruff regénye ügyesen és tudatosan építi a Burnett-szöveggel való párhuzamot, a bazsalikom–baziliszkuszmögött pedig reflektál is saját magára:

„– Bazsalikum – mormolta Emma kérdő tekintetét látva Nana.

– Nem inkább bazsalikom? – kérdezett vissza a lány [...] – Jó, hogy nem baziliszkuszmögött! – nevette el magát végül, és két ujjával finoman megdörzsölte az egyik levélkét.”

A holokausztra reflektáló történeteszlál megértéséhez szükség van történelmi előismeretre – ha ez az olvasat lehetséges, Emma nyomozásának eredményei már ebbe az értelmezői keretbe illeszkednek bele. A gyerek- és kiskamasz olvasóknak életkorukból adódóan csak részleges előismereteik vannak a 20. század transzgenerációs traumáiról, azonban Emma nyomozása, a baziliszkuszmögött által ismert titkok felfejtése, a paradicsommadaras szoba felfedezése, a rejtélyes láda és a kódfejtés izgalma könnyen a szövegben tartja őket. Kellemes feszültséget teremt a regényben az is, amikor a két szál összeér, vagyis Emma kezébe kerül néhány papír, amely felfedné Vince bácsi történetét – a kislány azonban előismeret híján nem érti azokat. A szöveg ügyesen játszik ezzel a kettős kódolással, lehetővé téve a fiatal olvasóknak a szöveg esetleges későbbi olvasása során a rácsodálkozás, felismerés élményét is. A két eltérő tudásanyagot igénylő történeteszlál miatt azonban úgy érzem, a 12 év alatti besorolás nem helytálló, leszűkíti a szöveg befogadásmódjainak spektrumát.

A nagymama történeteszlálát is az a gyermeki igény mozgatja, hogy a világ biztonságos, vagyis érthető, átlátható legyen. A napló szövegeiből egyértelművé válik, hogy Nana kislányként észlelte a háború időszakát uraló feszültséget a családjában. A szülők által elhallgatott titok, a sugdolózás, az éjszakai sírás, a családon érezhető szorongás érzésének feloldására ő is saját választ alkotott, a síró baziliszkuszmögött barátjává, bizalmasává fogadta. A nagymama karaktere azért lehet ilyen fontos Emmának, mert azon túl, hogy öregkorára sem hagyta elveszni a benne élő gyermeket, ezt a mágikus, a szépséget, a kedvességet kereső világlátást unokájának is továbbörökítette. Mindennek megtestesítője a szövegben a mese és a mesekönyv – nem csoda hát, hogy a titkos szobában talált *Grimm legszebb meséi* kötet lesz a kulcs a titok feltáráshoz, ténylegesen és szimbolikus értelemben egyaránt.

A meséhez és ezáltal a gyermekiséghez, a fantáziához, a szabadsághoz, a világ alakításához való ragaszkodás a kiskamasz Emma életkorában már dilemmaként jelenik meg: „Az osztálytársai kinevetnék, ha csak sejtenék, hogy még mindig meséket olvas. [...] De ő ügyet sem vetett rájuk. Azt sem kötötte az orrukra, hogy egy ütöttkopott mesekönyv a kedvence.” Emma szerencsés, hiszen édesanyja és nagymamája nem hagyják, hogy a felnőtttség mindenre ráerőltetett konvenciói keretek közé zárják a kislányt: „Anya mindig rengeteg könyvet hozott haza, még most is megvan mind, pedig Babi néni szerint már rég kinőtt a királylányos és sárkányos mesékből. A költözéskor ki akarta dobni őket, de Emma és Nana nem engedte.”

Szintén a nem-túl-felnőttek közé sorolható az apakarakter is, aki küzd saját magával, amikor családfenntartóként és egyedüli szülőként kell olyan döntéseket hoznia a ház megtartása és felújítása

érdekében, amelyek a család anyagi biztonságának fenntarthatóságát veszélyeztetik. Előbb-utóbb azonban a felújítás elnyeli a család pénzét, így az apa mégis az eladás mellett dönt. Ezen a ponton kap arcot a szöveg eleje óta folyamatosan említett titokzatos vevő, Vince bácsi, aki többé nem akarja megvenni a házat: úgy dönt, a vagyonából segít azt helyrehozni a család számára.

Ruff Orsolya regénye nem félvállról vett ifjúsági irodalom. Miközben komoly vállalásokat tesz, és rizikós, nehezen körüljárható témákhoz nyúl, a szöveg nem válik túlzásúfolttá vagy nyomasztóvá. Ez a regény nem traumairodalom, hanem elsősorban (szép)irodalom akar lenni. Habár nyelvileg néhány helyen meg-megdöccsen, a komplex szerkezet alaposan kigondolt és felépített. A szerző külön érdeme Emma gyermeki, játékos és olykor durcás, mégis szerethető és érthető személyiségének megteremtése, ami egyszerre szórakoztatóvá, ismerőssé és érthetővé teszi a kislányt.

JOSEPH KADÁR, Textil, 1992, direkt másolás